

Qarabağın etno-mədəni inkişafında skit və alban mərhələləri

Mübariz Xəlilov

AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu
mubariz.xelilov@gmail.com

Açar sözlər: Qarabağ, kurqanlar, protoskiplər, alban mədəniyyəti, bal tayfası.

Qarabağın dağlıq ərazisində arxeoloji qazıntı işlərinə başlanılması XIX əsrin 90-cı illərinə təsadüf edir və Şuşa şəhərində çalışan alman pedaqoqu Emil A. Reslerin adı ilə bağlıdır. Onun Qarabağın dağlıq ərazisində tədqiq etdiyi kurqanların Almaniyaya göndərilmiş materialları ilə tanış olan alman mütəxəssisi Rudolf Virxov həmin kurqanların yerli mədəniyyətlə əlaqədar olmadığını qənaətinə gəlmişdir (baxın: 15, s. 4, 19).

Buna əsaslanaraq, 1934-cü ildə artıq həmin abidələrin etnik mənsubiyyətini konkretləşdirən belə bir fikir irəli sürülmüşdür ki, Qarabağın dağlıq ərazisindəki bir qrup kurqanlar skit və ya sak mədəniyyətləri ilə əlaqədardır (15, s. 19-26). Bu mülahizənin müəllifi S.V.Ter-Avetisyan hətta sakları şimaldan gəlmə bir xalq deyil, Cənubi Qafqazın, o cümlədən, Qarabağın dağlıq ərazisinin yerli, avtohton əhalisi hesab edirdi (15, s. 24-25).

Təqribən 40 il sonra bu konsepsiya skit arxeologiyası üzrə aparıcı mütəxəssislərdən biri olan M.N.Poqrebovanın tədqiqatları ilə müəyyən dərəcədə öz təsdiqini tapmışdır. Həmin rus arxeoloqu Cənubi Qafqazın son tunc – erkən dəmir dövrü kurqanları arasında bir qrup kurqanın oxşar əlamətlərini müəyyənləşdirir. Onların xarakterik xüsusiyyətləri sırasına qəbir kamerasında ağac konstruksiyalar, burada insanla birgə at dəfni və od yandırma ayininin izləri aid edilmişdir (13, s. 114-140). Belə kurqan tipinə Qarabağın dağlıq ərazisində Ballıqaya və Sırxavənd kəndləri yaxınlığındakı kurqan, Xocalı qəbir abidəsində 2 №-li kurqan daxil edilir və eyni zamanda göstərilir ki, Xankəndi yaxınlığındakı qismən dağılmış kurqanda da at sümüklərinə təsadüf olunmuşdur (13, s. 115, 120, 122).

E.A.Resler tərəfindən qazılaraq tədqiq edilmiş 2 №-li Xocalı kurqanının hündürlüyü 11 metrə çatırdı. Kurqanda yanıq izləri olan 2 metr qalınlığında torpaq təbəqə qeydə alınmışdır. Həmin təbəqədə ağac taxtın kömürlənmiş qalıqları insan, at və digər heyvan sümükləri və qəbir avadanlığı ilə

qarışmış vəziyyətdə aşkar edilmişdir.

Ballıqaya-Sırxavənd kurqanında da arxeoloji qazıntı işlərini E.A. Resler aparmışdır. Həmin kurqanın hündürlüyü 9 metrə bərabər olmuşdur. 5 metr dərinlikdə çoxlu miqdarda çürümüş ağac parçalarına təsadüf edilmişdir. Bunların qəbir kamerasının ağac örtüyünün qalıqları olması güman edilir. Kameranın şimal-qərb hissəsində, örtüyün altında qeydə alınmış daşın sütun altlığı olması ehtimal olunur. Qəbir kamerasında kəlləsiz insan skeleti, at, öküz, it sümükləri və qəbir avadanlığı üzə çıxarılmışdır.

E.ə. V əsrin qədim yunan müəllifi Herodotun məlumatına görə, skitlər ölmüş şəxsin meyidini böyük, dördbucaqlı bir çalanın içərisinə endirir, onunla birlikdə müəyyən avadanlığı, at, müxtəlif ev heyvanlarının ilkinlərini və s. qəbirə yerləşdirir, çalanın üstünü ağacla örtür və bundan sonra bütün skitlər birgə qəbrin üstündə torpaqdan böyük bir təpə ucaldırlar (Herodot, Tarix, IV:71). Burada söhbətin skit kurqanından getdiyi şübhə doğurmur. Həmin kurqanın təsvir olunmuş əlamətləri Qarabağın dağlıq ərazisinin yuxarıda qeyd edilən kurqanlarının quruluşu və ayinlərinə tamamilə uyğun gəlir*. Lakin Ballıqaya – Sırxavənd kurqanı e.ə. XII-XI əsrlərə, 2 №-li Xocalı kurqanı isə e.ə. XI-X əsrlərə aid edildiyi halda (13, s. 126), skitlər yazılı mənbələrdə ilk dəfə e.ə. VII əsr hadisələri ilə əlaqədar xatırlanmışlar. Bu ziddiyyətin izahını Herodot və arxeologiya elmi verir. Herodotun skitlərin özlərindən aldığı məlumata görə, skit etnosunun özəyinin formalaşması təqribən e.ə. XVI-XV əsrlərə təsadüf etmişdir (Herodot, Tarix, IV:7). Mütəxəssislərin fikrincə, məhz bu zaman Volqaboyu ərazisində Kərtmə qəbirlər mədəniyyəti formalaşmışdır. Kərtmə qəbirlər kurqan örtüyü altında ağac konstruksiyalardan (kərtmə qəbir kamerası və ya ağac tirlərlə örtülmüş qəbir çalası) qurulurdu. Məhz Kərtmə qəbirlər mədəniyyətinin mövcudluğunun son dövründə meydana çıxan müəyyən əşya formalarının təkmilləşdirilmiş variantları sonralar skitlərdə müşahidə edilmişdir. Bunu əsas götürən arxeoloqların qənaətinə görə, Kərtmə qəbirlər və skit mədəniyyətləri arasında prinsipial bir hədd mövcud olmamışdır. Kərtmə qəbirlər mədəniyyəti daşıyıcılarının törəmələri erkən skit dövründə skit mədəniyyətinin əsasını yarada bilirdilər. At dəfn edilən və odla bağlı ayin icra edilən kərtməli və ya ağac örtüklü kameralara malik kurqanların e.ə. VII-V əsrlərdə skitlərin dəfn praktikasına daxil olması (14, s. 55-56, 217-221) bunu təsdiq edəcək amillərdən biridir.

Aşağı Volqaboyu çöllərində tədqiq edilmiş bir sıra kurqanlar öz ağac konstruksiyalarına, at dəfni və odla bağlı ayinlərinə və dövrünə görə Qara-

bağ kurqanlarına çox yaxındır. Tədqiqatçıların rəyinə görə, Kərtmə qəbirlər mədəniyyəti dövrü başa çatdıqdan sonra Aşağı Volqaboyunda bu kurqanları skit-sarmat kübar təbəqəsinin nümayəndələrinin qəbirləri əvəz etmişdir (baxın: 13, s. 132-133). M.N.Poqrebovanın fikrincə, e.ə. II minilliyin sonunda Aşağı Volqaboyundan Cənubi Qafqaza, o cümlədən, Qarabağa skitlərə qohum olan bir etnik qrup köç edə bilirdi (13, s. 133-134, 173).

1982-1986-cı illərdə H.F.Cəfərovun səyi ilə Qarabağ düzündə qazılaraq tədqiq edilmiş eyni tipli Borsunlu, Bəyimсарov (Tərtər rayonu), Sarıçoban (Ağdam rayonu) kurqanları (6; 7; 8) Qarabağ düzünün Qarabağın dağlıq ərazisi ilə sıx etno-mədəni əlaqəyə malik olduğunu, başqa sözlə desək, həmin kurqanların Qarabağın dağlıq ərazisinə məhz Qarabağ düzündən yayıldığını təsdiq etdi. Qarabağ düzündəki bu kurqanlarda H.F.Cəfərov ölmüş qəbilə başçısını axirət dünyasına müşayiət edən kənz qadınların skeletlərini, habelə qəbir kameralarının ağac örtüyü üzərində qamış qalıqlarını aşkar etmişdir ki, bunlar da Herodot tərəfindən skit hökmdar kurqanlarının təsviri zamanı xatırlanır (Herodot, Tarix, IV:71).

Müvafiq Qarabağ kurqanları, protoskitlər haqqında tərəfimizdən formalaşdırılan müəyyən müddəalar hələ 2005-ci ildə nəşr edilmiş məqaləmizdə öz əksini tapmışdır (18, s.14-17). Bizə məlum olmayan səbəblərə görə, həmin müddəalar dəyişdirilmədən olduğu kimi Vilayət Kərimovun 2009-cu ildə çap olunmuş kitabına daxil edilmiş, lakin bu zaman bizim əsərimizə istinad edilməmişdir (Вилаят Керимов. Строительное искусство древнейших племенных союзов и государств на территории Азербайджана, Баку, 2009, с.14-17).

H.F.Cəfərov Borsunlu kurqanında, habelə Sibirin skit dövrü Taqar mədəniyyətinə aid at dəfni ilə müşayiət olunan kərtmə qəbirli kurqanlarında üzə çıxarılmış ağac dəfn taxtlarını müqayisə edərək, onlarda böyük oxşarlığın olduğunu müəyyənləşdirir (6, s. 4). Müxtəlif dövrlərə aid bu abidələr arasındakı paralellər bir daha onu göstərir ki, skit mədəniyyəti, çox güman ki, “at dəfn edilmiş kərtmə qəbirli kurqanlar” mədəniyyətinin yeni inkişaf mərhələsini təşkil etmişdir. H.F.Cəfərovun fikrincə, Qarabağ düzündəki kurqanlarda dəfn edilmiş qəbilə başçıları bölgədə “hərbi demokratiya” dövründə dünyəvi, hərbi və ideoloji hakimiyyəti öz əllərində cəmləşdirmişlər (7, s. 23). Qarabağın dağlıq ərazisinin analoji kurqanları onların hakimiyyətinin Qarabağın dağlıq ərazisini də əhatə etdiyini göstərir.

Qədim yunan müəllifi Siciliyalı Diodorun məlumatına görə, e.ə. VII əsrdə Orta Asiyadan köç etmiş pal adlı skit qəbiləsi Qafqazı keçərək cənuba

hərəkət etmişdir (Siciliyalı Diodor. Kitabxana, II:43). At dəfn edilmiş, ağac konstruksiyalı kurqanların yayıldığı Qarabağ düzü tarixi Balasakan ölkəsinin qərb hissəsini təşkil edirdi. Cənubi Qafqazın ilk orta əsr tarixi mənbələrinin məlumatlarına görə, bu yerlərdə bal qəbiləsi məskunlaşmışdı. V əsrin qədim erməni müəllifi Favst Buzand onları skitlərə qohum olan masqutların (massagetlərin) ordusu tərkibindəki köçərilər kimi xarakterizə edərək, balasiç adlandırır. Balasiç, şübhəsiz, ölkənin adına uyğun balasak etnoniminin təhrif edilmiş variantıdır. Balasak etnonimi isə balların sak mənşəli olduğuna bir işarədir. Həşiyə çıxaraq qeyd edək ki, Bal (pal) qəbiləsi haqqında tərfimizdən formalaşdırılmış nəticələr müvafiq elmi əsərimizdə özünə yer almışdır (16, s.104-106). Vilayət Kərimov bu məqalədən yararlanaraq, onu yuxarıda qeyd etdiyimiz kitabının ədəbiyyat siyahısına daxil etmiş, lakin mətndə bizim nəticələrimizin çox hissəsinə istinad edilməmişdir (Вилаят Керимов. Строительное искусство древнейших племенных союзов и государств на территории Азербайджана, Баку, 2009, с.16-17). Müqayisə üçün qeyd etmək olar ki, Orta Asiyada, çox güman ki, skit (sak) mənşəli pal qəbiləsi ilə əlaqədar olan Balasaqun adlı ölkə və şəhər yerləşirdi. Beləliklə, aydın olur ki, Qarabağ düzünü Azərbaycandakı vətənlərinin bir hissəsinə çevirmiş ballar Cənubi Qafqaza e.ə. VII əsrdə Orta Asiyadan köç etmiş sak mənşəli palların törəmələridir (16). Herodota ballar sak adı altında məlum idi. Həmin saklar öz qonşuları kaspilərlə birlikdə Əhəməni imperiyasının XV satraplığına daxil idilər (Herodot, Tarix, III: 93). Yazılı mənbələrdə Balasakan və Kaspiananın eyni bir ölkənin qoşa adları kimi qeyd edilməsi də buni təsdiq edir. Sak mənşəli palların e.ə. VII əsrdə Cənubi Qafqazda, o cümlədən, Qarabağda məskunlaşmasına Qədim Şərq mixi yazılarında sakların və qutilərin hökmdarı Tuqdammi və onun oğlu Sandakşatrunun (e.ə. VII əsrin ortaları) xatırlanması da dəlalət edir. Bunun arxeoloji sübutu kimi Qarabağ düzündəki e.ə. VII əsrə aid Kiçik kurqanı nümunə göstərmək olar (10). Balların Qarabağ düzündə - at dəfn edilən, ağac konstruksiyalı kurqanların zonasında yayılması bir daha təsdiq edir ki, skit və onlarla eyni kökdən olan saklar Cənubi Qafqazda özlərinə qohum olan və onlardan əvvəl buraya gəlmiş etnik qrupların ərazilərində məskunlaşmağa səy göstərirdilər. Skitlərin, o cümlədən, balların Qarabağın dağlıq ərazisi ilə əlaqəsini burada aşkar edilmiş skit silah nümunələri də təsdiq edir (9, s. 23).

E.ə. IV əsrdə tarix səhnəsinə albanlar çıxır. Bununla da Qarabağın dağlıq ərazisinin etno-mədəni inkişafının alban mərhələsi başlanır. Bir sıra mühüm dəlillər, əslində alban mərhələsinin mədəniyyət baxımından olmasa

da, etnogenez nöqtəyi- nəzərindən skit mərhələsi ilə varislik əlaqələrinə malik olduğunu göstərir. Qədim yunan müəlliflərinin məlumatlarına görə, albanlar skitlərlə və ya massagetlərlə qohum idilər. Məsələn, Strabon I əsrdə yazırdı ki, şimal köçəriləri albanlara və İberiya (qədim Gürcüstan) əhalisinin bir hissəsinə “eyni səbəblərə görə” hərbi yardım göstərirlər (Strabon. Coğrafiya, XI, 3, § 5). Strabon həmin səbəbləri əsərinin İberiya hissəsində göstərdiyi üçün burada təkrar etmir. Əsərin həmin parçasında bu səbəblərin qohumluq və qonşuluqdan ibarət olması bildirilir (Strabon. Coğrafiya, XI, 3, § 3). Beləliklə, aydın olur ki, skitlər albanlarla qohum və qonşu olduqları üçün onlara müharibə zamanı kömək edirlər. Digər müəllif Dion Kassiy Kokkeian (II-III əsrlər) albanların skitlərə qohum olan massagetlərdən törəndiklərini göstərir (Dion Kassiy Kokkeian. Roma tarixi, LXIX, 15). “Alban tarixi” əsərinin I kitabında albanların şimal xalqları ilə qohumluğu qeyd edilir. Şimal xalqları dedikdə, “Alban tarixi” əsərində bütün hallarda köçəri qəbilələr nəzərdə tutulur. Bu məlumatlar albanların skit və ya massaget qəbilələrindən biri olduğunu deyil, onlarla uzaq keçmişdə eyni kökdən intişar taparaq, uzun, müstəqil inkişaf yolları keçdiklərinə dəlalət edir. Alban mədəniyyətinin öz əsas ünsürlərinə görə skit və ya massaget mədəniyyətindən fərqlənməsi də bunu təsdiq edə bilən bir amildir. Alban dövrünə aid Qarabağın dağlıq ərazisinin abidələri əsasən Amaras, Əsgəran, Harov, Kərkicahan və başqa yerlərdə aşkar edilmiş küp qəbirlərindən ibarətdir ki (12, s. 112, 116), bunlara da, skit və massagetlərin qəbir tipləri arasında təsadüf edilmir.

Strabon yalnız albanların deyil, sonralar – ilk orta əsrlərdə onlara hökmdarlıq etmiş Arsaklar sülaləsinin də skit mənşəli olduğunu göstərir. O, öz zamanında mövcud olmuş belə bir fikri önə çəkir ki, Böyük Arsaklar sülaləsinin banisi Arsak skit mənşəli idi (Strabon. Coğrafiya, XI, 9, § 2-3). Alban Arsaklar sülaləsinin sonuncu nümayəndəsi III Vaçaqanın qəbri Qarabağın dağlıq ərazisində yerləşir. Epiqrafik məlumatlar göstərir ki, Mömin ləqəbli III Vaçaqan müqəddəs Yelisey məbəd kompleksinə daxil olan kiçik bir kilsədə dəfn edilmişdir. Diqqətəlayiq cəhət ondan ibarətdir ki, “Alban tarixi” əsərində III Vaçaqanın doğma kəndi kimi qeyd olunan Dütakan da Qarabağın dağlıq ərazisində, Tərtər çayı sahilində yerləşirdi (“Alban tarixi”, II:10; 5, s. 90). III Vaçaqan Albaniyada, o cümlədən Qarabağın dağlıq ərazisində bütperəstliyə qarşı amansız mübarizə aparmaqla ad çıxarmışdı. “Alban tarixi” əsərində verilən məlumata görə, III Vaçaqan “öz hakimiyyəti altında olan dəyanətli Artsax ölkəsinə əmr etmişdir ki, yaramaz bütələrə qurban gətirməklə sitayiş etməkdən əl çəksinlər” (“Alban tarixi”, I:17). Qarabağın

dağlıq ərazisinin Canyon, Seysulan, habelə Qarabağ düzünün Mollalar, Şəfibəyli, Suma, Güllücə (Ağdam rayonu), Şatırlı (Bərdə rayonu) kəndləri zonasında aşkar olunmuş və ilk orta əsrlərə aid edilən onlarla insan təsvirindən ibarət daş heykəllər (17), çox güman ki, “Alban tarixi”ndə xatırlanan həmin Artsax bütələri sırasına daxil idi. Maraqlıdır ki, rus arxeoloqları Qarabağın və Mərkəzi Asiyanın daş heykəllərinin bəzi oxşar əlamətlərini müəyyənləşdirə bilmişlər (2, s. 106; 11, s. 85-86). Qarabağın daş heykəlləri Avraasiyanın “daş babalar” şərti adı altında birləşdirilən və skitlər üçün də xarakterik olan daş heykəltaraşlıq abidələri dairəsinə daxildirlər.

Qarabağın dağlıq ərazisinin etno-mədəni inkişafında alban mərhələsi, əlbəttə ki, antik və ilk orta əsrlərlə məhdudlaşmır, inkişaf etmiş orta əsrlərin sonuna kimi davam edir. Bu mərhələdə skitlərin və onlara qohum olan etnik qrupların həmin proses çərçivəsində fəaliyyətlərinin arası kəsilmir. IV əsrin 30-cu illərində masqut (massaget) hökmdarının xristian dinini qəbul etmiş 3 oğlu – Moisey, Daniil və İlya Artsaxda, Amaras yaxınlığında xristian icması tərkibində yaşayırdılar. Onlardan başqa 3870 üzvü olan həmin icma 337-ci ildə bütperəst masqutlar tərəfindən tamamilə məhv edildi. Yazılı mənbələrdə ballar ilə Artsax arasında IX əsrdə baş vermiş hərbi toqquşmalar qeydə alınmışdır. Çox güman ki, bu toqquşmalar ballar öz heyvan sürülərini dədəbabalarına məxsus olan Artsax yaylaqlarına sürdükləri zaman baş verirdi. Belə hərbi münaqişələrin birində Amaras vilayəti çox böyük dağıntılara məruz qalmışdı (1, s. 162). Lakin sonralar bal – Artsax münasibətləri diplomatiya yolu ilə nizamlanmışdı. Gəncəsər məbədində 1266-cı ildə həkk edilmiş yazıdan məlum olur ki, Artsaxın alban hökmdarı Asan Cəlal Bal hökmdarının nəvəsi Mamkan ilə evlənmiş (3, s. 114), bu nığahdan onların Atabəy adlı oğulları dünyaya göz açmışdı. Həmin Atabəy atasının ölümündən sonra Artsax hökmdarı olmuşdu. Beləliklə, Atabəy və Mamkanın simasında sakların Qarabağın dağlıq ərazisində hakimiyyəti bərpa olunmuşdur.

Qarabağın dağlıq ərazisinin alban hökmdarı ilə Bal hökmdarının nəvəsinin ailə qurması müəyyən dərəcədə rəmzi mənə daşmışdır. Burada Qarabağın dağlıq ərazisinin etno-mədəni inkişafının iki müxtəlif mərhələlərinin varisliyi, bütövlüyü öz əksini tapmış olur.

Sak mənşəli ballar ayrıca bir etnik qrup kimi mövcudluqlarını son dövrlərə kimi qoruyub saxlaya bilmişlər. XIX əsrdə Qarabağ düzündə türk dilində danışan, yarıköçəri həyat tərzini keçirən maldar bir qəbilə ballılar adı altında qeydə alınmışdır (4, s. 71). Ağdam rayonunun indiki Ballar kəndinin əhalisi həmin qəbilənin törəmələridir. Beləliklə, ballar (ballılar) qəbiləsi Qa-

rabağda məskunlaşmış müxtəlif dilli və mənşəli xalqlar arasında adı tarixi yazılı mənbələrdə zaman baxımından birinci qeyd edilən etnik qrupdur və onların istər Qarabağın dağlıq ərazisini, istərsə də, Aran Qarabağı öz doğma yurdları hesab etmələri üçün başqalarından daha çox haqqları vardır.

Ədəbiyyat:

1. Буниятов З.М. Из истории Кавказской Албании VII-VIII вв. // В сборнике статей: Вопросы истории Кавказской Албании. Баку, 1962, с. 149-180.
2. Войтов В.Е. Каменные изваяния из Угнеты // В сборнике: Центральная Азия. Новые памятники письменности и искусства. Москва, 1987, с. 92-109.
3. Гаджиева Ульвия. Деэтнизация кавказских албан в XIX веке. Баку, Издательство «Нурлан», 2004, 120 с.
4. Гейбуллаев Г.А. Топонимия Азербайджана. Баку, Издательство «Элм», 1986, 192 с.
5. Геюшев Р.Б. Христианство в Кавказской Албании. Баку, Издательство «Элм», 1984, 192 с.
6. Джафаров Г.Ф. Борсунлу – погребение племенного вождя. Баку, Издательство «Элм», 1986, 12 с.
7. Джафаров Г.Ф. Сарычобан – новое погребение племенного вождя // Тезисы докладов конференции «Великий Октябрь и развитие археологической и этнографической наук в Азербайджане». Баку, 1988, с. 21-23.
8. Джафаров Г.Ф., Махмудов Ф.Р. Итоги работы второго отряда Миль-Карабахской археологической экспедиции // Археологические и этнографические изыскания в Азербайджане (1985 г.). Тезисы докладов. Баку, 1986, с. 14-15.
9. Есаян С.А., Погребова М.Н. Скифские памятники Закавказья. Москва, Издательство «Наука», 1985, 152 с.
10. Иессен А.А. Из исторического прошлого Мильско-Карабахской степи // Труды Азербайджанской археологической экспедиции, т. II. Москва-Ленинград, 1965, с. 10-36.
11. Кубарев В.Д. Древние изваяния Алтая (Оленные камни). Новосибирск, «Наука», 1979, 120 с.
12. Нонешвили А.И. Погребальные обряды народов Закавказья. Тбилиси: Мецниереба, 1992, 272 с.
13. Погребова М.Н. Иран и Закавказье в раннем железном веке. Москва, Издательство «Наука», 1977, 184 с.
14. Степи Европейской части СССР в скифо-сарматское время. Москва, Издательство «Наука», 1989, 464 с.

15. Тер-Аветисян С. Памятники древности Карабаха и скифская проблема. Тифлис, 1934, 28 с.
16. Халилов Мубариз. О происхождении гидронима Аракс // В сборнике статей: Проблемы азербайджанской ономастики, XI. Баку, 2003, с. 101-107.
17. Халилов М.Дж. Антропоморфные каменные изваяния Карабаха // Азербайджанская археология, 2004, №1-4, с. 100-104.
18. Халилов М.Дж. Протоскифы и их потомки в Карабахе // В Международном журнале “Ирс”. Москва, № 2-3, 2005, с. 14-17.

Summary

Scythian and albanian stages in ethno-cultural development of Karabakh

Mubariz Khalilov

The article is devoted to two groups of archaeological monuments recorded and studied in the Karabakh. The early group, consisting of the Karabakh kurgans, is associated with the Proto-Scythians by the author. At one time, M.N. Pogrebova highlighted the characteristic features of these kurgans with proto-Scythians: wooden structures in a grave pit, burial of horses together with a human and traces of fire. Taking into account the opinion of experts about the absence of a fundamental distinction between the Srubnaya and Scythian cultures, the author of the article establishes a direct connection between the kurgans of Karabakh and the corresponding monuments of the Srubnaya culture. Thus, it highlights Karabakh as the center of proto-Scythian culture.

Archaeological monuments representing the ethnic characteristics of Caucasian Albanian culture consist of jar burials of the antique period, early medieval stone sculptures, etc.

The Caucasian Albanian period in the ethnocultural development of Karabakh continued into the Middle Ages. A connecting link between the cultures of the given periods is the Bal tribe of Scythian-Saka origin.

Keywords: Karabakh, kurgan, protoscyth, albanians culture, bals tribe

Резюме

Скифский и албанский этапы в этно-культурном развитии Карабаха

Мубариз Халилов

Статья посвящена двум группам археологических памятников, зафиксированных и изученных в Карабахе. Ранняя группа, состоящая из Карабахских курганов, автором связывается с протоскифами. В свое время М.Н.Погребова выделила характерные признаки этих курганов: деревянные конструкции в могильной яме, захоронение коней вместе человеком и следы огня. Учитывая мнение специалистов об отсутствии принципиальной грани между срубной и скифской культурами, автор статьи устанавливает прямую связь между курганами Карабаха и соответствующими памятниками срубной культуры. Тем самым выделяет очаг протоскифской культуры в Карабахе.

Археологические памятники, представляющие этнические особенности албанской культуры, состоят из кувшинных погребений античного периода раннесредневековых каменных изваяний и т. д.

Албанский период в этнокультурном развитии Карабаха продолжался и в эпоху средневековья. Своеобразным связующим звеном культур данных периодов являлось племя балов скифо-сакского происхождения.

Ключевые слова: Карабах, курганы, протоскифы, албанская культура, племя балов.